

**NOGIRONLIGI BOR BOLALAR UCHUN BAXTLI BOLALIK
YARATISHDA MAXSUS MTTLARNING O`RNI VA AHAMIYATI**

Boltaboeva Munis Nabijonovna

Yangiqo`rg`on tumani

20-sonli KTIDMTT tarbiyachisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maxsus maktabgacha ta`lim muassasalarining nogironligi bo`lgan bolalarning ta`lim va tarbiya olish jarayonida qanchalik ahamiyatga ega ekanligini va bu kabi bog`chalarning nogiron bolalar hayotida va rivojlanishida katta rol o`ynashi to`g`risida fikr yuritilgan. Maqola talabga ko`ra annotatsiya, tayanch tushunchalar, kirish, asosiy qism, xulosa va foydalanilgan adbiyotlar ro`yhatidan iborat.

Tayanch tushunchalar: nogironligi bor bolalar, maxsus bog`cha, auitizm, bolalik, ta`lim, tarbiya, aqliy rivojlanish, maktabgacha ta`lim, individual xususiyatlar.

**THE ROLE AND IMPORTANCE OF SPECIAL MTTs IN CREATING A
HAPPY CHILDHOOD FOR CHILDREN WITH DISABILITIES**

Abstract

In the process of education and reception of children with personal disabilities of this pre-school educational material, employers were given an idea that such kindergartens play a big role in the life and development of disabled children. The article consists of an annotation, supporting compounds, introduction, the main part, a list of produced and used literature as required.

Basic concepts: children with disabilities, special kindergarten, autism, childhood, education, upbringing, intellectual education, preschool education, individual education

Ma`lumki, uch yoshdan yetti yoshgacha bo`lgan bog`cha yoshi bolalikning katta bir qismini tashkil etadi. Asosan shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyatlari rivojlanadi hamda shaxsiy individual xususiyatlari (insoniy fazilatlari) shakllanadi. Mashhur rus pedagogi Pyotr Lestgafning fikricha: "Insonning bog`cha yoshidagi davri mobaynida kelgusida qanday xarakter xislatlari paydo bo`lishi belgilanadi va axloqiy sifatlarining asoslari yuzaga keladi". Mukammal ta`lim va tarbiyaga ega bo`lgan bolalarni shakllantirish uchun esa albatta kamchiliklardan holi va munosib tashkillashtirilgan maktabgacha ta`lim tizimi va namunali maktabgacha

ta'lim muassasalari kerak bo'ladi. Yurimizda ham bu yo'nalishda samarali islohotlar amalga oshirilib, kundan-kunga tizim izchillik bilan takomillashib bormoqda.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 14-fevral kuni maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish va rivojlantirish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar natijadorligi tahliliga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi o'tkazildi.

Davlatimiz rahbari yosh avlod tarbiyasining birinchi va muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. 2017-yil 16-avgust va 19-oktabr kunlari bo'lib o'tgan yig'ilishlarda bu masala atroflicha muhokama qilingan edi. 2017-yil 30-sentabrda Prezidentimiz tomonidan "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmon hamda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qaror qabul qilindi. Davlatimiz rahbarining hududlarga tashriflari chog'ida o'tkazilgan majlislarda ham bu borada ko'plab vazifalar belgilab berildi.

Yig'ilishda joylardagi maktabgacha ta'lim muassasalarining ahvoli, sohadagi ishlarni jadallashtirish chora-tadbirlari muhokama qilindi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev bu tizimni chuqur tahlil qilib, shu paytgacha nazardan chetda bo'lgan eng kichik jihatlarigacha e'tibor qaratdi.

Dastlab bu masalada Andijon, Namangan, Samarqand, Farg'ona va Jizzax viloyatlarida o'tkazilgan o'rganishlar natijalariga e'tibor qaratildi. Masalan, Andijon viloyatidagi 87 ta mahallada bironta ham bolalar bog'chasi yo'qligi, 84 ta bog'cha filialini mustaqil muassasaga aylantirish yoki davlat-xususiy sheriklik asosida nodavlat bog'chalarini tashkil etish bo'yicha tuman hokimliklari tomonidan aniq choralar belgilanmagani tanqid qilindi.

Viloyatda mavjud 451 ta maktabgacha ta'lim muassasasidan 200 tasida oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash uchun maxsus ombor yo'q, sovutkich, shkaf va stol-stullar yetishmaydi. Shuningdek, hanuzgacha 123 ta bog'chaga ichimlik suvi tashib keltiriladi, 71 tasining atrofi o'ralmagan, 134 tasida musiqa xonalari jihozlanmagan, 420 tasida kichik kutubxonalar tashkil etilmagan.

Shunday kamchiliklar Namangan, Samarqand, Farg'ona va Jizzax viloyatlarida ham kuzatilgan. Barcha hududlarda uchraydigan bu kabi kamchiliklarni bosqichma-bosqich bartaraf etish, maktabgacha ta'lim muassasalarini yaxshilash maqsadida davlatimiz tomonidan katta mablag' va resurslar yo'naltirilmoqda. 2018-yil uchun tasdiqlangan Investitsiya loyihalari ro'yxatiga muvofiq, 771 milliard so'm byudjet mablag'lari hisobidan 60 ta bog'cha yangidan quriladi, 295 tasi rekonstruksiya qilinadi va 176 tasi mukammal ta'mirlanadi.

Yig'ilishda joriy yilda davlat maktabgacha ta'lim muassasalari qurish, ta'mirlash va jihozlash bo'yicha manzilli ro'yxatni tasdiqlash, bolalar bog'chalarining

moddiy-texnik holatini o'rganib, mebel, oshxona jihozlari, o'yin maydonchalari va sport inventarlariga bo'lgan talabni aniqlash hamda yaqin 2 yilda mamlakatimizdagi barcha bog'chalarni jihozlash bo'yicha hujjatlarni tayyorlash zarurligi ta'kidlandi.

Yangi quriladigan va rekonstruksiya qilinadigan bog'chalarning loyiha-smeta hujjatlarini sifatsiz tayyorlash, qurilish va ta'mirlash ishlarini oxiriga yetkazmaslik, ba'zilarini ta'mirlamasdan qoldirib ketish holatlari ko'p uchrayotgani tanqid ostiga olindi¹.

Shuni ta'kidlash joizki, bog'chada bolalarning birgalikda ta'lim-tarbiya olishi, o'ynashi va ovqatlanishi ularda jamoa tuyg'usini yuzaga keltira boshlaydi. Guruh bo'lib bir o'yinni o'ynash yoki boshqa vazifani bajarishda o'z xatti-harakatlarini kelishib olish, rollarni taqsimlash va bir-birlariga yordam berish kabi jamoa hayotiga oid fazilatlar namoyon bo'la boshlaydi. Biroq bog'cha yoshidagi davrda bolalar jamoaga endigina kirib kelayotganini unutmaslik lozim. Bolalar jamoani mustahkamlashda yuzaga kelayotgan o'zaro murakkab munosabatlari, ya'ni bir-biriga bo'ysunish, yon bosish kabilar katta rol o'ynaydi hamda bolalarning psixik taraqqiyotiga yordam beradi.

Bog'cha yoshidagi bolalarning o'z xatti-harakatlarini ma'lum vazifalarni ado etishga bo'ysundira olishlari, kuchayib borayotgan qiziqish va aqliy taraqqiyot darajalari ularni ma'lum ta'limiy dastur asosida tarbiyalash imkonini beradi. Bog'chada to'g'ri yo'lga qo'yilgan tarbiyaviy ishlar, bolalarda mehnat faoliyatining oshishi hamda bilimga qiziqishni shakllantiradi.

Bog'cha hayotining ko'p qirrali va sermazmunligi bolalar bilish faoliyatlarining kengayishiga hamda chuqurlashishiga yordam beradi.

Shu o'rinda har tomonlama sog'lom bolalar uchun bog'cha shunchalik foydali ekan, demak boshqa bir guruh bolalar hayotida bog'chalarning yuksak ahamiyatini alohida ta'kidlab o'tmasak bo'lmaydi. Bu bolalar guruhi-nogironligi bo'lgan bolalar va ularning hayoti va baxtli bolalik chog'ida eng katta ko'makchi-maxsus bog'chalar faoliyati haqidadir.

Maxsus maktabgacha ta'lim muassasalari nogironligi bo'lgan bolalar uchun nima sababdan zarur va ahamiyatli?- degan savolga bir necha misollar bilan javob topishga urunib ko'ramiz.

Sifatli maktabgacha ta'lim tajribasi nogironligi bo'lgan, autizmli yoki boshqa qo'shimcha ehtiyoji bo'lgan bolangizga yaxshi o'rganish va rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, tug'ilgandan keyingi dastlabki uch yil bola rivojlanishining eng muhim davri bo'lib, rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun bu farq qilmaydi.

¹ <https://kknews.uz/oz/10551.html>

Turli faoliyat sohasidagi buzilishlar bolaning rivojlanishini buzishi mumkin, ammo etarli darajada qo'llab-quvvatlash va g'amxo'rlik bilan rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar o'zlarining potentsiallarini ro'yobga chiqarish va hayot sifatini maksimal darajada oshirish imkoniyatiga ega. Afsuski, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan ko'plab bolalar erta bolalik rivojlanishining ahamiyati haqida gap ketganda e'tibordan chetda qoladilar va ular ko'pincha asosiy tadbirlar va dasturlardan chetlashtiriladi.¹ Ba'zi hollarda rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar hatto jamoat ko'rinishidan uzoqda joylashgan muassasalarga joylashtirilishi mumkin.

Bunga javoban Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan bolalarni erta rivojlantirish siyosati va tadbirlariga sarmoya kiritish uchun to'rtta asosni aniqladi:

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar birinchi navbatda o'z ehtiyojlari, istaklari va huquqlariga ega bo'lgan bolalardir. Barcha bolalarga kelsak, rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar nafaqat omon qolish, balki rivojlanish huquqiga ega. Bu ular o'z oilalari va jamiyatlarida to'liq ishtirok etish va o'z salohiyatlarini ro'yobga chiqarishga yordam berish uchun zarur bo'lgan xizmatlardan foydalanish uchun so'zsiz huquqqa ega ekanligini anglatadi. Bu huquqlar Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari to'g'risidagi konventsiyasi va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiyasi bilan himoyalangan va himoyalangan. Ushbu Konventsiya hukumatlar rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga quyidagilarga ega bo'lishini ta'minlashni belgilab beradi:

- yashash va rivojlanish huquqi
- ularning manfaatlari hurmat qilinadi
- stigma va kamsitishlarsiz yashash huquqi
- jamiyat hayotida qatnashish huquqi².

Nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim to'g'risidagi qonuni nogiron bolalar uchun bepul davlat ta'lim olish imkoniyatini beruvchi qonundir. Maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan maktabgacha ta'lim - erta aralashuv dasturining boshqa turi. Ushbu maktabgacha ta'lim muassasalari 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan quyidagi sohalarda kechikishi bor bolalar uchun mo'ljallangan:

Muloqot (bolalar qanday gaplashadi yoki boshqalarni tushunishi)

Dvigatel (bolalar qanday harakat qilishadi)

Ijtimoiy-emotsional/xulq-atvor faoliyati (bolalar his-tuyg'ularini qanday ifoda etishi va boshqarishi)

Kognitiv (bolalar qanday o'ylaydi)

Moslashuvchan xatti-harakatlar (bolalar qanday harakat qiladi yoki ishlaydi)

Eshitish (bolalar qanday eshitishadi)

² <https://www.futurelearn.com/info/courses/children-with-developmental-disabilities/0/steps/60052>

Ko'rish (bolalar qanday ko'rishadi).

Xulosa qilib aytganda, nogironligi bo'lgan bolalarning rivojlanishida ushbu turdagi ta'lim muassasalari maxsus o'qitish va rivojlantirish uslublari va texnikalari borligi, nogiron bolalarning o'zlashtirishi psixologik va shaxsiy xususiyatlarni solishtirganda oddiy sog'lom bolalardan ko'ra ancha farqli ekanligini hisobga olinib tuzilgan ta'lim dasturlari va o'qitish tizimiga ega ekanligi bilan ahamiyatlidir. Ushbu ta'lim muassasalari bu turdagi bolalarga qanchalik erta tanishtirilsa, shunchalik oson bola rivojlanishi, ham aqlan ham jismonan faol va jo'shqin hayot tarziga kirib borishi uchun imkoniyatlar eshigi ochiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ушакова Т. Н. Рождение слова: Проблемы психологии речи и психолингвистики. – Москва: Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – 524 с.
2. Акбарова Ш.Х. Мактабгача ёшдаги болаларга инглиз тили лексикасини ўргатиш методикаси.–Тошкент, 2020. – 165 б.
3. <https://www.futurelearn.com/info/courses/children-with-developmental-disabilities/0/steps/60052>
4. <https://kknews.uz/oz/10551.html>
5. <https://www.nationwidechildrens.org/family-resources-education/700childrens/2023/01/learning-about-special-needs-preschools>
6. <https://www.samdu.uz/uz/news/26475>